

MÁRKUS BÉLA

A paraszti radikalizmus (1945–1948)

TÖREDÉKES GONDOLATOK

BIBÓ ISTVÁN, NÉMETH LÁSZLÓ ÉS SARKADI IMRE NYOMÁN

I.

Paraszti radikalizmus: kulcsfogalom a magyar parasztság társadalmi felemelkedése és politikai szerepe megítélésének, az ún. agrárkérdésnek az 1945 előtti, de még inkább az 1945 utáni történetében. Mint ilyen: része, alkotóeleme az ország egész gazdasági és társadalmi rendje átalakításának.

1945 előtt: a népi írók nemzeti alapú szociális radikalizmusa a birtokviszonyokat, a vagyoneelosztást megváltoztató földreformból indul ki, s arra épül. A földmagántulajdont, a falusi tőkét megdőntő agrárforradalom túlesik vágyai s céljai határain. Nem elég radikális tehát ez a társadalom-átalakító terv – éri őket például Lukács György vádja. Az illúziók, utópisztikus elgondolások száműzésére: radikalizálódásra lenne szükség. A népiek célja az agrárreform helyett – legyen az agrárforradalom – summázható Révai József bírálata-követelése is.

A kettő közötti különbségek pedig lényegesek. Az agrárforradalom nem köt kompromisszumot a feudális vagy félf feudális nagybirtok dolgában, mert gyökeresen kirtja azt, és a parasztságon belül is egyenlősíti a földbirtokot. A földműves nép differenciálódása ezeknek az új, demokratikus birtokviszonyoknak az alapján játszódik le. Mégpedig úgy, hogy a jómódú paraszt már nem a közvetlen haszonélvezője. A legfontosabb azonban: az agrárreformnál nem okvetlenül szükséges, hogy a dolgozó osztályok kerüljenek hatalomra – az agrárforradalomban viszont az „új forradalmi államhatalomtól”, a munkásság és a parasztság demokratikus államhatalmától kapja a paraszt a földet – miközben elégedettség és büszkeség töltheti el, hogy forradalmi elszántsága maga is részét alkotta annak a forradalmi folyamatnak, amely létrehozta az új hatalmat.

A parasztság igazán radikális rétegének a város haladó elemeivel, legelsősorban a munkásosztállyal való szövetsége nélkül komoly országos politikáról nem lehet szó – figyelmeztetett Lukács György már 1941-ben az új hatalom megteremtésének egyetlen esélyére.

A hosszú távú stratégia, a „forgatókönyv” (Poszler György) ennek megfelelően alakult kétlépcsősre. Az elsőben: harc az egész parasztsággal együtt a nagybirtok, a faszizmus ellen, a falusi magántulajdon – így a kulákvagyon – meghagyásával. A középparasztság még nem mozgósítandó a gazdag parasztság ellen, de már ekkor támaszkodni kell a mezei munkásság radikalizmusára, a törpebirtokosság lázadó hajlamára.

Ezzel a radikalizmussal is közelebb kerül az agrárreform az agrárforradalomhoz. Ebben azonban – s itt a második lépcső – már nem az egész parasztság harcol (a nagybirtok és a faszizmus megsemmisítését követően), a paraszti egységben a kulákság már nincs benne, már érvényesül a „hármasszó”: támaszkodás a szegényparasztságra, a középparasztság megnyerése, és harc a kulákság ellen.

A cél: a szocialista mezőgazdaság megteremtése. Ehhez kell a két lépcső: előbb a felosztott feudális-kapitalista nagybirtok helyén paraszti kis- és középbirtokot hozni létre, majd ezeket megszüntetve szocialista nagybirtokot, szövetkezeti és állami gazdaságot alakítani ki.

A kisbirtokos mezőgazdaság igenis felül tudja múlni a nagybirtok teljesítményét – Révai a *Marxizmus és népiesség*ben ezt írja az egyik lépcsőre, a másikra pedig ennek az ellenkezőjét, a marxisták elvi, azaz proletárálláspontjának feladása nélkül: a nagyüzem a mezőgazdaságban is termelékenyebb, mint a kisüzem, a fejlődés a nagyüzem fölényét mutatja, és a győzelméhez vezet.

Ez a rabulisztika a népiek elképzeléseit mint a „kispolgári szocializmus” változatait írja le – a szó mindkét értelmében –: a polgárosodás vagy parasztközösség alternatíváját. Mindkettőt mint ideiglenesen fenntarthatót, majd sürgősen felszámolandót. Az előbbit, a leginkább Erdei Ferenc nevéhez köthetőt amiatt, mert a földművelő munka szakszerű kultúrájának az elterjesztése, a minőségi termelés a fejlődő kapitalizmusba való belenövést hozhatja. A parasztság öncélú, vagyis más társadalmi osztályok céljaira nem figyelő felemelkedését: gazdagodását. A parasztközösségek mindenekelőtt Veres Péter nevéhez kapcsolható elképzelése a szegényparasztság eredendő kollektív hajlamára és a falu tradicionális életközösségének, életformájának érintetlenül hagyására épül. A külön érdekeket védő szövetkezetekre, amelyektől a nagyüzemekig talán még hosszabb út vezetne, mint amilyet a polgárosodás távlata sejtet.

Akár a polgárosodás, akár a parasztközösség útjáról van szó, nem magától érteendő tehát a radikalizmus szellemét *képviselni*. Nem könnyű „belopni” egyik elképzelésbe sem. Különösen nem könnyű pedig megtalálni azt a *módszert* és azt az *eszközt*, amelyikkel a – Lukács György emlegette – radikális réteg előbb leválasztható a többi paraszti rétegről, majd lázítható ellenük, szembefordítható velük.

Képviselet, módszer, eszköz – a radikalizmusnak ezek az alaptényezői, alapkérdései. De a legfontosabb: radikalizmus – kivel szemben? kinek az érdekében?

1945 a földosztással szinte tálcán kínálta a lehetőségeket. Szinte siettetett a kommunisták, a kommunista párt leírta két lépcső megtételére. Miközben a népi oldalon, a parasztpártiak körében úgy tűnhetett föl, hogy a saját elképzeléseik kipróbálására, a két út megismerésére nyújt alkalmat a kegyes idő – lehetővé téve a polgárosodás és a közösségi-szövetkezeti termelés előnyeinek latolgatását, esélyek egyidejű versenyeztetését.

Hogy a parasztpárt más, tőle idegen szándékok és érdekek képviselőjévé és megvalósítójává szegődhet – éppen ezt fejezte ki a korabeli szóhasználatban a kommunisták „fiókpártja”-ként történő megnevezése és vezetőinek a kommunista párt „kirakat magyarjaiként” való emlegetése.

Igaz, ez utóbbi már Németh László nyelvi leleménye, az 1945 decemberében Veres Péternek írt leveléből. Itt fogalmazza meg intését: pártjukról senki sem tudja, hogy mit tartson. De Veresék maguk, öten, a vezetők sem igen tudhatják, a párt két arcából melyik az igazi; egyikük az átjátszást, a másikuk a kijátszást hangsúlyozza. „Legszabatosabban író íróink a legködösebb politikusaink.” Az emberek – nyújt beszámolóit vidéki tapasztalatai alapján Hódmezővásárhelyről – úgy gondolkoznak róluk, hogy „a Parasztpárt vezetői azt mondták a kommunistáknak: a magyar parasztság(hoz) és értelmiséghez ti mint kommunisták nem férhettek hozzá, bizzátok ezt ránk: mi mint külön párt, hozzá »paraszt« és »nemzeti«, megszerezzük nektek a lel-

keket. A népnek és az értelmiségnek pedig ezt mondjátok: »Az ország a kommunisták kezén van; párthoz csak az ő segélyükkel juthatunk, de abban *nektek* csinálunk pártot!«

Hogy a radikalizmus nem csupán a parasztság ügye, nem egy osztályé, és hogy nem is szakmai, de nem is szűkebben vett, egy részterületet érintő politikai probléma, hanem a társadalom egészére vonatkoztatható, össznemzeti, magyar kérdés, erre szintén – a korszakban alighanem egyedülállóan, magányos bátorsággal – Németh László emlékeztetett és figyelmeztetett.

Kiindulópontja: az ő szárszói rémlátásai éppoly tévesek voltak, mint Veres Péterék reményei. Hiszen ami 1944-ben sokaknak a legnagyobb csalódás volt, nem az oroszok voltak-e – kérdezi – a szerencsénk neve? Kérdéssel folytatja: Ha az oroszok olyanok, amilyeneknek mi képzeltük őket, ha meggyőződésük jobban érdekli őket, mint a zsebóránk, ha elitünket hurcolják el a gyáraink és a munkásaink helyett, válhatnak-e akkor most egymással levelet? Szerinte az erőfeszült egyensúlya az oroszok és az angolok közt vezetett el oda, hogy a „fölszabadulás” mégsem lett a magyar nép fölszabadulása, hanem „bukott gyarmatosítás”, amelyben a diktatúrának demokráciává kellett álcáznia magát. Szerencse a szerencsétlenségben, hogy az egyeduralom pártokat szült, és ezek – bár „nyakukra tekert kötéllel”, de mégiscsak – élnek; általuk-velük mégiscsak meglapulhat az elhallgattatott magyar irodalom és a magyar helyzetérzés is.

Végül: minden bírálat, minden intó szó ellenére, mégiscsak a parasztpárt az – állítja Németh László –, amelyiknek a „helyén” az „értelmes magyar” a „nagy magyar radikális párt körvonalait” keresi. A magyar helyzetérzés megfogalmazása és megszólaltatása nem várható el attól a konglomerátumtól, ami a kisgazdapárt; a munkáspártoknak viszont még ezután kell magyar munkáspártokká lenniök – egyelőre még a „gyarmatosítók kesztyűi”. Ezek után természetes – szól a levél –, hogy a hetvenéves vívódásból kibontakozó magyar radikalizmus a parasztpárt tájaira húzódik. Ezt kellene fontolóra vennie, erre kellene építenie a Nemzeti Parasztpártnak. De mindenekeelőtt Veres Péternek, akinek – így a biztatás – ki kellene használnia egyénisége sugárzását, túl a pártja határain is. Világos, egyenes politikát kell folytatni, és lehet-e erre alkalmasabb valaki, mint ő, akinek „ki sem kell nyitnia a száját, csak föláll, s már jelent valamit”. A parasztság magát látja benne, a munkásság a marxistát, az értelmiség pedig a magyar észjárását, a nemzeti géniuszt. Nem utolsósorban ő az, akire Németh László már régebben úgy mutatott, mint „a magyar radikalizmus vezérére”.

A teendők pedig? A módszerek és az eszközök?

A legfontosabb az lenne, ha a „különféle gyarmatosítási csoportokkal” szót lehetne váltani. Aztán: kapcsolatteremtés más pártok magyar és radikális érzésű elemeivel. Megteremteni a régi Márciusi Front egységét, s ezt a nemzet tudomására hozni egy – a múlt tévedéseit is beismerő – nyilatkozatban. Megnyerni tehát a nemzet bizalmát. Ez esetben szerencsésen „túlnyúlnátok párt-héjatokat”. Önállóságot kellene mutatni – továbbá – ideológiai téren; legalább egyetlen gondolattal hozzájárulni a szocializmus elmélete és a magyar helyzet közötti kapcsolat tisztázásához. Ezért is szükség lenne folyóiratra. Azután színpadra – a műveltség gyarapításának színtereire. Ébren tartani a „magyar tájékozódást”, helyzetérzést, fölcsiholni az elalvó vidéket.

Van azonban gyakorlatiasabb tanácsa is: a szövetkezeti rend kiépítése. A szövetkezetekkel makacsul szemben álló parasztok felvilágosítása a beszerző és az értékesítő szövetkezetek előnyeiről. És arról, hogy a szövetkezeti szervezkedés „egyszersmind gyarmati harc is: gazdasági autarkijája (amint azt Gandhi felismerte) elvágja a gyarmatosítók szívócsápjait”.

„Mint hogy semmitek sincs, az egészre csinálhattok tervet.” Bizakodásra adhat okot a pártok között elfoglalt hely vonzása. „Ez az oka, hogy a gyarmat nem balról jobbra vagy jobbról balra harcol azért, hogy kié legyen a magyar, hanem lentről fölfelé – egy gyarmati nép felszabadulásáért.” Van-e ennél messzebb tekintő terv? Ha radikális, Veres Péterék pártja ennél nem adhatja alább. Mert biztonságot még a gyarmatosítók számára sem a maguk uralma hozhat, hanem „az autochton, belülről fejlett magyar radikalizmus”.

Bibó István nemcsak egy önálló tanulmányban, hanem a koalíció egyensúlyáról és választójáról írva is mérlegelte a Nemzeti Parasztpárt helyzetét és alternatíváit. Bár fogalmi készletében, szóhasználatban és stílusban szembeötlően más beszéd az övé, mint a Németh Lászlóé – meghökkentően sok a hasonlóság, sőt az azonosság is a felfogásukban, helyzetértékelésükben és feladat kijelölésükben. Bibó tanulmányai megengedik, hogy a kívülálló tisztázatlan programú, „kétértelmű viselkedésű” és egyenetlen belső életű, a társadalmi feladatok terén nehezen elhelyezhető pártként lássa és láttassa a Nemzeti Parasztpártot. Úgy is vélhető, hogy nem világos, szocialista-e vagy a magántulajdon oldalán áll, nacionalista-e vagy osztályharcos, oroszpartí-e vagy angolbarát stb. Ám – mondja Bibó – a parasztpárt karakterének egységéről, feladatának „egyenessvonalúságá”-ról akkor alkothatunk helyes képet, ha a jelen politikai ellentétei és egymásnak ellentmondó véleménynyilvánításai helyett a jövőre tekintünk, *hogy „a magyar valóság, a magyar szükségletek és a magyar lehetőségek mértékével”* mérjünk (kiemelések mind Bibó Istvántól). Ha a pártot nálánál nagyobb erők húzzák is kétfelé, széjjel – írja Németh Lászlónál mélyebb megértéssel –, akkor sincs semmi értelme sem a kiszagdákkal való egyesülésnek („a nagygazdák nem parasztok”), sem pedig a kommunisták követésének, akik a marx dialektika nyomán a gazdasági elproletarizálódástól és a politikai öntudatosodástól várják a „kisajátítók kisajátítását”, az ipari munkásság felemelkedését. És bár a parasztpárt Bibó szerint proletárpárt, mégpedig a legproletárabb, mert olyanokra támaszkodik, akiknek a mértékével mérve a szervezett szakmunkások társadalmi is már a nagygazdákhoz hasonló birtoklók közé tartozik – az elproletarizálódás, az elszegényítés programja helyett (amelyet – tehetjük hozzá – a földosztás maga megadott) a parasztság társadalmi felemelkedésének útját a kisbirtok intézményén, a kispolgárosodás tömegjelenségéé válásán keresztül kell kijelölni.

Látnivaló itt az eltérés nemcsak Révai Józsefék koncepciójától, akik a kispolgári szocializmusban veszélyt érzekeltek, hanem Németh Lászlóétól is, aki szerint Magyarországon nincsenek is mások, mint munkás, paraszt és középosztályi mezben járó kispolgárok. Nincs azonban különbség, lényegi ellentét abban, hogy Bibó is úgy beszél a radikalizmusról, mint „a magyarságnak a parasztság egészére kiterjedő teljes felszabadításá”-ról.

A Nemzeti Parasztpárt igazi politikai feladata éppen ez – állapítja meg 1947-ben – : a kizsákmányolással való szembenállása mellett „a kispolgárosodásnak egy radikális, az úri vezetéssel ki nem békülő útját építse ki”.

Ennek – ahogy Bibó írja – az egyik irányban riadalmakkal, a másikban pedig kötelezettségekkel járó radikalizmusnak a jellemzésére is vállalkozik, kirakja a hangsúlyait. Anélkül, hogy a praktikumból, a falusi mindennapokból, a parasztság termelési gyakorlatából merítene példákat. A kérdések végső következményekig való végig-gondolását és a következmények bátor levonását (pl. a nagybirtok, a dzsentri és a vármegye uralmát konzerváló feudális úri világgal szemben); egy bizonyos tempó felvételét, a látszat- és a félmegoldások elvetését (pl. a vármegyerendszert konzerváló

közigazgatási reformban); a múltat mindenáron őrizni akaró irányzatokkal való szembenállást, de a szabadságeszme magyar tradíciójának tiszteletben tartását – mindent jelenti a radikalizmus. És még valamit – a modorbéli radikalizmus szükségének kétértelműségbevonásán túl -: bizonyos értelmi keménységet a merőben érzelmeken alapuló politikai és társadalmi szemlélettel, a hamis romantikával, a nemzeti vagy egyéb misztikával szemben.

Ez vezethet el – elemzi most már a parasztpárt és a forradalmiság kapcsolatát – a dialektikus felfogásra való képességhez is. Annak a felismeréséig, hogy „bizonyos mélyen meggyökeresedett, rossz állapotokból nem lehet a fokozatos megjavítás útján előrehaladni, mert az csak a kérdések elkenésére és a rossznak a megszilárdítására vezet. Hanem ezekben a helyzetekben a meglevő rossznak ellentétes irányú átlendítése a fontos, még annak az árán is, hogy ennek az átlendülésnek elsőre nem kevésbé rosszak a kísérőjelenségei”.

Kell ehhez kommentár? Egy valami miatt. Úgy tetszhetne, a módszerek és az eszközök tekintetében Bibó István elismeri például a népítéletek vagy a nemzeti bizottságok jogosságát és szerepét. Pedig ez utóbbit az „orosz szovjetekkel”, azaz a tanácsokkal rokonítja. És a paraszti radikalizmus leghatásosabbnak vélt eszközéről, a népítéletekről is megfontolandókat állít. Kétféle, hogy a tömegindulatokra való apellálás reális szemléletből fakadó cselekedet-e. Különösen olyankor, amikor a közösség többsége nem áll a politikai akció mögött, ám a „fizika és a haditudomány ősi szabályai szerint” a mozgás és a gyorsaság többséget mutat és erőt jelent ott is, ahol – mint írja – „a nyugvó szám többsége nincs mellettük”. „Abban senkit sem lehet megakadályozni – teszi hozzá –, hogy számbeli hátrányokat aktivitással és gyorsasággal egyenlítsen ki, ennek azonban a jelenlegi helyzetben meg kell állnia ott, ahol a felvonulás és demonstráció végződik.”

Aktivitás és gyorsaság demonstrációja tehát az egyik oldalon. Radikalizmus. A másikon pedig: a nyugvó szám többsége.

II.

A nyugvó szám többsége. De nem a nyugalom, nem a tisztánlátás ideje. Nem az egyenes utak kijelöléséé, a következő programok és elvek kipróbálásáé, hanem az útkereszteződésekben téblábolásoké, az egymásnak ellentmondó tervek között vergődésé.

Egy anarchista társadalmi átalakulás kezdetéé – amilyenek a földreformmal indult változásokat Sarkadi Imre látta. „A dolgok ilyen alakulása egészében ijesztő” – írja az *Elbürokratizált forradalom* úti jegyzeteiben 1947 májusában az a Sarkadi, aki a fiatal népi írógárda elméletileg legjobban felvértezett, legsokoldalúbb tagjaként, szerzteágazó érdeklődését is követve a koalíciós időkben szinte hivatott volt arra, hogy nyomon kövesse a „paraszti jövőd”-vel kapcsolatos elképzeléseket; beszámoljon mind újságíróként, mind szociográfiák és tanulmányok szerzőjeként a változásokról. A Szabad Szó újságírójaként, valamint a Válasz szerkesztőjeként és munkatársaként, a parasztpárt első napjaiból való „tagtársaként” és irodalmi „reménység”-ként (Illyés Gyula), afféle belső bizalmi emberként vetette mérlegre: mit, mennyit érnek a parasztpárti politikások, és jelesül a Bibó vagy Németh László megfogalmazta elképzelések, kiállják-e az idő, a gyakorlat próbáját. Ahogy Sarkadi nevezte: a paraszti radikalizmus „reagálásának” a gyökereit szemlélte. A jobbágyi állapottól való gazdasági megszabadulással párhuzamosan a „belső jobbágyi állapot” levetését, a kiszolgáltatottság, a másoktól való függés érzésének megszüntetését.

A radikalizmus egyszeregye: beleszólni a saját ügyeink intézésébe – hangoztatják az újságíró jegyzetei. Nyugtalanul állapítva meg: a fejlődés igen sok helyen megakadt. És ez a társadalmi átalakulás esélyeit csökkentette, a lehetőségeknek szabott határt. A paraszti jövődő dilemmái fogalmazódtak meg Sarkadi Imre ez idő tájt született írásaiban.

A demokratikus átalakulás első lépése, a földreform minél tökéletesebb és teljesebb megvalósítása érdekében sokáig kész volt ostromozni a nagy lehetőség előtt elgyávuló parasztokat, a még mindig alázasakat, az önállótlanokat. Ostromozta megalkuvásukat, annak az embernek és politikusnak a türelmetlenségével, aki a falun a paraszti radikalizmustól vár szinte minden változást, és hiszi, hogy ha forradalmi erővé válik a parasztság, akkor a társadalmi átalakulás is felgyorsul.

Hogy a legradikálisabb paraszti közösségeknek is szembe kell nézniük a háborús pusztítás okozta károkkal, hogy hiába a radikalizmus és hiába a föld, ha nincs termelőeszköz, nincs eke és jószág – ezen csak 1946 közepétől gondolkodik el. Ám ekkor azt a kérdést teszi fel, nagy nyomatékkal: *Új jobbágyság felé?* Azt érzékeli: a szegényparaszt ugyanúgy kiszolgáltatott, mint a múltban volt. Eddig őket, az újbirtokosokat szapulta, bennük látván a forradalmi átalakulás hátráltatóit. Mostantól fogva azért emeli fel a szavát, mert úgy látja: minden gond a szegényparasztokra hárul. És nemcsak a gazdag-parasztok szipolyozzák őket. Az állam is. A beszolgáltatáson túl, amely nem nézte, milyen földje s hány családja van a kisbirtokosnak, a jóvátétel is őket sújtja. S a föld népe tehetetlen. Állandó veszélyben van, hogy nem marad semmije, csak a nyomorúsága. És a keserűsége, amelyet szinte taborci zokszavakban fejez ki Sarkadi: „...mindent mi fizessünk?... Mi fizessünk jóvátételt, mi fizessük a beszolgáltatást? Ha az iparosra rávetnék a beadandó iparcikkeket, felszámítaná érte a forgalmi árát, vagy azt mondaná: nincs. Ha mi nem adjuk be a tejet beszolgáltatásra, elveszik a tehenet tőlünk, s odaadják olyannak, aki vállalja a beszolgáltatást.”

Ám nem is annyira a munkásság és a parasztság egyenlőtlen teherviselése ellen hadakozik az újságíró. Inkább az ellen, hogy a tőkés parasztnak és a kupec-parasztoknak az új világban is jól megy a soruk; az intézkedések, rendeletek csak az újbirtokosok emberibb életét teszik lehetetlenné. Még az emberségesnek látszó hadisegélyrendelet is! Az illetékesek nem számoltak azzal, hogy a „hadiözvegyek, vagy azok az asszonyok, akiknek még odavan fogságban a hozzátartozójuk”, nem tudják megművelni a földjüket, ha meg őt holdnál többjük van, hadisegélyt sem kapnak.

És Sarkadi, aki nagy hittel járt a „földreform nyomában”, 1946 októberében már ezt írja: a parasztok közül „mindegyik joggal elkeseredett a rossz intézkedések miatt”. Oly nagy az elégedetlenség, hogy szinte már az is felüdülésnek számít, ha nem látja a nyomort, ha a polgárosodó parasztok közé megy. A „szőlők tövében”, Heves megyében, Gyöngyössolymoson „gazdasági jólét”-ről számolhat be, ahol a lakosság „kisebbségi fele kis- és törpebirtokos, a nagyobbik fele napszámos”, s ahol a „birtokos parasztok... a polgárosodás útjára léptek, nemcsak a társadalmi elkülönülés, hanem az összes külső jelek tekintetében: viselet, életmód, lakás és érintkezés egymással”. A riportert megkönnyebbülten sóhajthatna fel, hogy végre egy hely, ahol nem az éhezés, nem a kiszákmányolás a legfőbb gond. Ehelyett aggodalmainak ad hangot: „a parasztság polgárosodása sem társadalmilag, sem kulturálisan nem a szerencsés úton halad”. A falu előregedése, az egykézés, az elproletarizálódás és a paraszttársadalomtól való elszakadás – ezek a veszélyek, ezeket érzékeli alighanem Bibó, Illyés Gyula, Szabó Zoltán és Németh László intelmei nyomán is. Ám látja az előnyöket is: „egy önálló mezőgazdasági

értékesítő szövetkezet körvonalait bontja ki” az árucere-forgalom. A cikket így is zárja: „A szövetkezetek valószínűleg itt alakulnak meg legelőször és működnek majd legjobban, nemcsak azért, mert a gyümölcsstermelő parasztságnak lassan csakugyan létérdeke lesz, azért is, mert a polgárosodó parasztságnak megvan hozzá a hajlandósága.”

Jól tudja azonban Sarkadi, hogy „a szövetkezeti gazdálkodás csak a polgárosodásnak egy magasabb fejlettségi fokán lesz kézenfekvőbb”, s hogy addig még napról napra meg kell küzdeni a földreform, az újjáépítés hozta gondokkal. 1946 közepétől úgy látja, itt az ideje összegző írásokban szűrni le a földosztás óta eltelt idők tapasztalatait.

Így születik meg a *Parasztársadalmunk fejlődése* című, nagylélegzetű tanulmánya. A parasztdemokrácia első fejlődési fázisának tartja a parasztság egyenrangú társadalmi tényezővé válását, önálló gazdálkodását és az országos politikában a saját hang megtalálását. A második lépés azonban „már elég késedelmesen kezd történni” – s az okokat keresve ugyanoda jut, ahová a riportszociográfiáiban: a radikalizmushoz, illetve annak hiányához. Ahhoz a tételhez, hogy „a paraszti radikalizmus kifejlődése összefügg a gazdasági helyzettel”. A fordított arányosság képletének megfelelően: minél gazdagabb a paraszt, minél inkább polgárosodik, annál kevésbé lesz radikális. „A gazdálkodás fejlődése és a politikai fejlődés nem együtt, hanem szinte egymással ellentétes mozgásban történik.”

Az 1945. november 4-i országgyűlési választásokra hivatkozik, mint amelyik ezt az elméleti következtetést a gyakorlatban is igazolta. Azáltal, hogy a konzervatív „ellenzék” – a Kisgazda Pártot nevezi így – mellé éppen a kisbirtokos paraszttömegek sorakoztak fel. A kisgazdák győzelmét jelentő szavazatoknak legalább a fele parasztszavazat volt – írja. Rájuk adták le a voksukat a középparaszt régi birtokosok, akik bérbe szántják az újbirtokosok földjét, esetleg még földet is adnak ki bérbe, s mint ilyenek, leálltak „a nemhaladás politikája mellé”. De a kisgazdapárt mellett voltak, természetesen, a nagyparaszt nagybirtokosok is, mert a veszteségük papíron is kimutatható: drágábban kapnak napszámot, ha kapnak, és olcsóbban tudják bérbe adni a földjüket. Magatartásuk ezért is reakciós, ezért sem várnak semmi jót a demokratikus átalakulást sürgető Nemzeti Parasztpárttól. És a szegényparaszt újbirtokosok, a társadalmi elhelyezkedés képletében a harmadik paraszti réteg. A földreformmal nyereség: a föld. De az igényei túlnőnek ezen. Ezért radikális két irányban is: az országos politikában, ahol a paraszti érdekeket igyekeznek érvényesíteni, és a falusi politikában, ahol a társadalmi harcát vívja. Csakhogy nagyon egyedül van: még a régi birtokos, de ma már polgárosodó kisparasztra sem számíthat, mert az intenzív termelést kezdett a múltban, s most társadalmilag már a középparaszthoz tartozik. Nincs tehát egységes paraszti érdek. Ha az újbirtokos réteg mégis radikális akar maradni, akkor nem a társadalmi, hanem a politikai tagozódás alapján kell tájékozódnia. És csatlakoznia a radikális baloldalhoz, amely „társadalmilag parasztközből és munkásokból” áll. Hogy milyen parasztközből, azt nem mondja meg a tanulmányíró. Nem mondja meg, holott nyilvánvalóan tudja: az 1945-ös választásokon az agrárproletár és a szegényparaszti tömegek jórésze – különösen a Duna-Tisza köze megyéiben – a munkáspártokra szavazott, s hogy az ebbeli radikalizmusban kiváltképp a Magyar Kommunista Párt következetes. Sarkadi azonban gyűjtőfogalomként használja a „radikális baloldal” kifejezést, és nem tesz különbséget szociáldemokrata-, kommunista- és parasztpártiak között – mintha a Baloldali Blokk tagjait el sem lehetne egymástól választani a forradalmiság és a következetesség tekintetében. (Forradalmiság: elvéve szinonimája csak a tanulmányíró szótárában a radikalizmusnak.)

Hogy mégis van valami különbség a radikális politikai pártok között, arra a politika és a *népítélet* kapcsán utal a szerző. Amikor arról beszél, hogy a föld megvédésére irányuló radikalizmust a radikális politikai pártok, de „elsősorban a Kommunisták Pártja” szítja és biztatja a leghatásosabban, s hogy ez a fajta radikalizmus tulajdonképpen nem egyéb, mint a pártokhoz, adott esetben a kommunista párthoz való feltétel nélküli csatlakozás. „Csatlakozás... olyan esetben is, amikor a párthűsége kívül semminemű más elkötelezettsége nincs a parasztságnak a népítélet megrendezésére”, amikor tehát öncélúvá válik a radikalizmus. Nem a gazdasági, társadalmi fejlődésért van – követi Bibó István gondolatmenetét –, hanem „lokális pártérdeknek, pozícióharcnak” az eszköze, s mint ilyen, „teljesen felesleges politikai” eszköz. És sehol másutt, de itt szót ejt Sarkadi az agrárproletárokról is. Nem elemzi ugyan a földreform hozta változásokat e réteg életében – mint ahogy az újságíró sem elemezte –, nem szól a külön érdekükről, annyit jegyez csak meg, hogy az agrárproletárok alkotják az „effajta”, azaz öncélú, lokális pártérdekekre, pozícióharcokra tekintő „radikalizmus élcsapatát”. Nyilvánvaló, hogy a tanulmányíró az effajta élcsapatáról nincs jó véleménnyel, ahogy a radikalizmusukról sincs.

Az a tény, hogy az agrárszocialista mozgalmak jelentőségével nagyon is tisztában volt az újságíró, s az a másik, hogy az agrárproletariátust a földreform utáni parasztság tagozódásából „kifelejt” a tanulmányíró, mutatja, hogy Sarkadi a paraszti világon belül csak a parasztpárt radikalizmusát fogadja el, hogy minden más, a mezőgazdaság megváltoztatását célzó forradalmiságot elutasít.

Ebben az elutasításban – furcsa mód – nagy szerepet játszhattak új elméleti ismeretei is. A régebbiek mellett, természetesen. Amellett például, amit Erdei Ferencről tanult az ipari és a parasztmunkás közötti különbségről, valamint az agrárszakmunkásokról. „A magyar paraszttársadalom” szerzőjétől tanulhatta, hogy a parasztmunkás – tehát a földtelen paraszt – törekvése egyrészt a gazdai, tehát a paraszti állapot felé irányulhat, másrészt, hogy ha a társadalom erősen polgárosult, mind nagyobb mértékben feloldódhatnak társadalmi kötelei, és ebben az arányban válhat parasztból munkássá. Az utóbbiakkal mint a paraszttársadalmon kívüliekkel már nem foglalkozik Sarkadi. Az előbbiekkal is csak akkor, ha azok nem a kommunista párt mellé állva harcolnak önmaguk érdekeiért, hanem fölismerik nézet- és érzékazonosságait a parasztság többi rétegével.

Erdei Ferenc az agrárszakmunkások két számottevő csoportjáról beszél: a kubi-kosokról és a kertmunkásokról. Sarkadi ezeknek a csoportoknak a zömmel polgári – nem pedig paraszti – törekvései miatt sem fordított gondot az agrárproletariátus helyzetének elemzésére. E megnevezés Erdei Ferenc rendszeréből is hiányzott, amikor a parasztmunkások csoportján belül a földtelen parasztokról és munkásokról, uradalmi cselédekről, egyéb cselédparasztokról, summásokról, parasztmunkásokról és agrárszakmunkásokról beszélt.

A tanulmányíró Sarkadi már korán felfigyelt – mégpedig Németh László Minőség forradalmán Sztálinról szóló cikke után – a marxizmusra. Vitázni és azonosulni azonban csak most kezd vele. Az új jelenségeket megpróbálja a marxizmus-leninizmus tanításaihoz mérni. A parasztpolitikát tekintve például a „klasszikus lenini-sztálini elv”-re hivatkozik, és felteszi a kérdést: a hármas jelszó mit jelentett „Oroszországban és mit jelent nálunk?” A válasza: nálunk a mezőgazdaság pusztulása miatt nem alakulhat ki semmiféle falusi gazdasági hierarchia országos jelleggel; a közös érdekekért – a másutt tagadott – általános paraszterdekekért kell tehát harcolni. Ezek: magas mezőgazda-

sági és alacsony ipari ár, aztán mezőgazdasági és szántási hitel, vetőmag-akció, intézményesített ipari közellátás. „Ha parasztkérdésről beszélünk ma, ezek a legáltalánosabb és legsürgetőbb problémák.” Politikai elképzelése: „a kisparasztság radikalizálása, s a munkás-paraszt szövetséggel az ország demokratizálódásának ezekkel való biztosítása”. Ám a szövetség tartalmát, lényegét nem elemzi. Nagyon lefoglalják a paraszti jövő és a radikalizmus kérdései. Összhangban Bibó és Németh László elképzeléseivel, nyilvánítja, hogy „nem nagyon messzenéző, tehát időben csak az elkövetkezendő tíztizenöt év mezőgazdaságpolitikájával számoló bármilyen radikális parasztpolitikus előtt is egy kisbirtokos, szervezetileg összekapcsolt paraszttársadalom elképzelése lehet”, majd aggódva teszi hozzá, hogy „ugyanekkor a társadalmi-politikai tagozódás a gazdasági és a politikai fejlődést csaknem ellentétes irányban indította el”. A polgárosodni kezdő és a középparaszti réteghez közelálló kisparaszttok ugyanis nemhogy vezetői, élcsapatai nem lesznek a politikai küzdelemnek, de csendesen még ellenzik is a küzdelmet, amely pedig a „kisbirtokos, szervezeti paraszt elképzelésért folyik”.

A felemás helyzeten, ami nem utolsósorban a magyarországi földreform sajátosságainak következménye, csak a radikalizmus segíthet. Ez sem változtathatja meg azonban azt a tényt, hogy az induláskor hiányzott a tiszta politikai kép, a földosztáskor „parancsoló, illetve rendelkező nem is volt, legfeljebb az ittlévő katonai alakulatok”, hiányzott továbbá az az államszervezet is, amelyik bekapcsolhatta volna a paraszti szerveket az államvezetés munkájába, a mezőgazdaság pedig szinte teljesen elpusztult. Ezért sem lehet másra számítani – summázza a véleményét –, mint a paraszti radikalizmusra. Annak feltételezésével, természetesen, hogy mindazok a képletek, amelyek „a szerencsétlen körülmények között” létrejött földreform eredményei, csak rövid ideig tartanak.

„A paraszti radikalizmusnak... csak abban az irányban való fejlődése képzelhető el egészségesnek, amelyik osztályharc jellegű, de csakugyan az egész kisparasztság van benne, és semmiképpen nem az, amelyik osztályharc jellegű, de paraszt-osztályharc jellegű, és olyan osztálytagozódás alapján, ami tulajdonképpen nincs is.” Ismét csak az attól való félelem diktálja ezeket a sorokat, hogy a paraszti megmozdulás teljesen felesleges eszközzé válhat, hogy semmi mást nem szolgál, ám azt nagyon is, mint a Magyar Kommunista Párt által kitűzött célokat és érdekeket, pozícióharcokat, és hogy nem a fejlődés, nem „a paraszterdekek tervszerű végrehajtása, megkövetelése és megvédése érdekében” történik. „Paraszti felszabadulás” viszont csak úgy következhet be, ha a paraszti tömegek – és nem csupán egyes rétegek – képesek a Bibó által is felvázolt „társadalmi magatartásváltozásra”, képesek szembeszegülni a meglévő feudális vagy paraszttól kizsákmányoló formákkal, képesek türelmetlenséggel és új igényekkel fellépni a parasztság érdekében.

Mit jelent mindez a gyakorlatban? Jelenti először – mondja Sarkadi – azt a nyílt küzdelmet, határozott kiállást, amely a föld megvédését célozza a reakciós erők ellen. Jelenti másodsorban a radikális politikai pártok támogatását a közigazgatásban, különböző megmozdulásaikban és a szavazásban. És jelenti harmadszor az igényt a gazdasági helyzet megváltoztatására, tehát a jobb paraszti sors kiharcolásának igényét. Sarkadi, amikor a három jelentkezési forma közül az elsőt és a harmadikat elemzi, arra a kérdésre keres választ, hogy „Mit csináljunk?”; a második forma esetében viszont a „Mit ne csináljunk?” a kérdés. Mit ne csináljunk, nehogy a politika és a népiélet elvonja a figyelmünket az egységes paraszti felszabadulásról, nehogy öncélúvá váljék radikalizmusunk. Mi az viszont, amit tennünk kell? Megvédeni a kiosztott földet, ha vissza akarják

perelni a régi földbirtokosok, de megvédeni a földműves-szövetkezeteket is, a gazdasági felszereléseket, ha jelentkezik érte a régi tulajdonos. Ezentúl a földszegény vidékeken nem lehet elítélni a földelkobzásokat sem, tekintve, hogy ennek a talán igazságtalannak látszó radikalizmusnak a földhöz juttatottak, tehát a „szegényparasztok” az alkotói. A harmadik fajta megmozdulás a „Mit csináljunk?” kérdésre úgy válaszol, hogy lázadjunk „a meglévő, sokszor igazságtalan és túrhetetlen társadalmi-gazdasági renddel szemben”, lázadjunk a malomdezsma, a lópercek, a magas ipari, alacsony mezőgazdasági árak ellen, mindaz ellen, ami sérti a paraszti érdekeket.

Megvédeni a földet, lázadni az igazságtalan renddel szemben, hogy a kisparasztság radikalizálódásával olyan szilárd munkás-paraszt szövetség valósulhasson meg, amelyben mindkét fél egyenlő, egyszerre vezetett és vezető, s amely biztosítja az ország demokratizálódását – a parasztpárti Sarkadi így képzei el a jövőt.

Ez az elképzelése, de nem ez a programja. Nem ez, vagy – nemcsak ez: abba beletartozik a demokratikus átalakulás vezetőiről, élharcosairól való gondolkodás is. Az új magyar értelmiség kialakításának Németh László megfogalmazta igénye. Az első, a propagandafeladat – a tömegeket megnyerni a demokrácia számára – után a második, a nevelési feladat: a tömegekből demokratákat nevelni. Annál is sürgetőbb feladatok ezek, mivel a „demokrácia egész világnézeti megalapozása a tömegekben még mindig hiányzik” – hangzik a *Nevelési válság – új kollégiumok* című tanulmány alap gondolata.

Amikor tehát azt állapítja meg Sarkadi, hogy a fejlődés igen sok helyen megakadt, akkor azzal is tisztában van: a gondok, akadályok nem a parasztpárt programjának életképességét bizonyítják. Hanem a kommunistákét: a gazdasági elproletarizálódás, az elszegényítés Bibó által is emlegetett módszerét nem kellett kívülről belopni; a szegénység, az életképtelenség örökségként is adva volt. Mindez persze korántsem jelentette azt, hogy a szocializmus, a közös termelőszövetkezeti gazdálkodás eszméi a parasztságba is „behatoltak” volna. Vagyis, hogy a koalíciós idők paraszti radikalizmusa maga hajtottá volna végre, teljesítette volna be azt, amit Révai Józsefék célként fogalmaztak meg: határozottan és teljes szívvel küzdeni egy olyan rendért, amelyben a termelőeszközök a közösség tulajdonában vannak, és így nem válhatnak az ember ember által való kizsákmányolásának, vagyon és szegénység növekvő ellentétének forrásává. A paraszti nincstelenségből, termelőeszközök hiányából ezt a „biztos” jövőt a kommunisták, s nem a parasztpárt emlegetett politikusai olvasták ki.

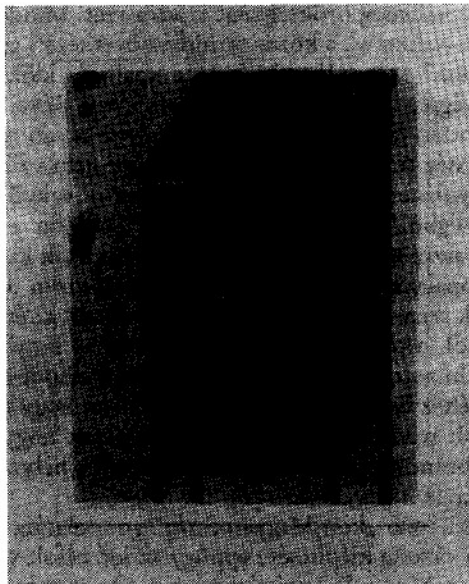
Világosan körvonalazható: a radikalizmus tűzön-vízen át való érvényesítésével éppen azok az érdekek szenvedhettek csorbát, amelyeknek az érvényesítésére eredetileg szánták. A népítéletből, a paraszti elégedetlenség harcias kinyilvánításából nem a parasztpárt, de az MKP húzotta hasznát. Eszmei-ideológiai alapot nyújtva a mezőgazdaság szocialista átszervezéséhez is – mintegy belülről igazolva, hogy egy kisbirtokos, szövetkezetiileg összekapcsolt paraszttársadalom terve nemcsak hogy haladásellenes, idejétmúlt elképzelés, de ábrándkergető, idealisztikus, a valós helyzettel nem számoló, azt semmibe vevő program is.

Mintha Németh László „kert-Magyarország” gondolatára vagy a kispolgárosodás radikális útjának Bibó vázolta kiépítésére éppúgy az idő cáfolt volna rá, mint a parasztság időtlen és örök réteggé váló feltételezésére is. De az már Veres Péter 1948-as *Paraszti jövődjének* bírálataként hangzott el – mintegy annak bizonyosságaként is, hogy egyedül az MKP, illetve az MDP képes a realitásokkal számot vetni.

Mintha a realitás nem az erőszak elterjedése, a diktatúra kiépítése lett volna.

IRODALOM

- Lukács György: Jegyzetek a magyar „népiesek” újabb fejlődéséről. In: Magyar irodalom – magyar kultúra. Gondolat, 1970. 246. l.
- Révai József: Marxizmus és népiesség. In: Marxizmus, népiesség, magyarság. Szikra, 1949. 215–336. l.
- Poszler György: Görbe tükör és forgatókönyv. Népiek és urbánusok a marxista kritikában (1937–1943). Társadalmi Szemle, 1993/2, 13–24. l.
- Bibó István: A koalíció egyensúlya és az önkormányzati választások – A koalíció válaszüton (A Nemzeti Parasztpárttól). In: Válogatott tanulmányok II. k. 1945–1949. Magvető, 1986. 297–333., 335–365., 399–442.
- Németh László: Veres Péternek. In: Németh László élete levelekben 1914–1948. Magvető–Szépirodalmi, 1993. 501–510. l.
- Sarkadi Imre: Új honfoglalók között. Riportok – Elbürokratizált forradalom. Szociográfiai tanulmányok. In: Cikkék, tanulmányok. Szépirodalmi, 1974. 47–221., 331–397. l.

SZIKORA TAMÁS: DOBOZOK 1977.